

Koldingbogen

ÅRSTAL:	2010
FORFATTER:	Palle Rossen
TITEL:	Besættelsen i perspektiv.
KORT RESUME:	En beskrivelse af besættelsen 1940–45 husket af en dreng, der dengang var 4–9 år.

BESÆTTELSEN I PERSPEKTIV

AF PALLE ROSSEN

Dette er en tale for elever på Brenderup Skole ved 50-året for Befrielsen, 4. maj 1995. Palle Rossen er i 2010 afgået ved døden, men hans bror, Kjeld Rossen, har redigeret talen til brug for Koldingbogen.

Det er en kendsgerning, at langt over halvdelen af den nulevende danske befolkning ikke var i live den 4. maj 1945. Jeg hører selv til den yngste del af mindretallet, der har oplevet dagen så bevidst, at jeg husker den tydeligt. Derfor tænder jeg hvert år lys på denne aften, da der i mit sind er en klar afglans af den glæde og befrielse, der pludselig udløstes. Men jeg ved ikke, om jeg ville gøre det, hvis jeg havde været bare 5-10 år yngre og kun havde haft kendskab til denne historiske aften fra andres beretninger.

Oftentimes har der ved 4. og 5. maj arrangementer været holdt taler af folk, der repræsenterede Frihedsbevægelsen, Modstandsbevægelsen, det kæmpende Danmark, eller hvad man nu vil kalde dem, der brød med politikernes samarbejdsvilje over for tyskerne og trodsede myndighedernes påbud om lov og orden. Min position er en ganske anden, for jeg var kun 4½ år gammel den 9. april 1940 og 9½ år, da Befrielsen kom. Men selvom jeg var så ung, har oplevelser i disse år præget mig og min indstilling til mange ting, mere end jeg til daglig gør mig klart. Da jeg fik opfordringen til at sige et par ord i aften, kom jeg til at sige ja,

fordi det var en udfordring for mig at få klarhed over, hvad opvæksten under besættelsen egentlig har betydet for mig og mit liv. Mange af de oplevelser, som vi i min årgang havde, var utænkelige for dem, der blev født efter krigen. De er blevet præget af andre faktorer og har fået helt andre holdninger. Jeg har forsøgt at klarlægge, hvad jeg personligt kan huske fra besættelsestiden, og hvad jeg senere har bygget videre på ud fra samtaler med andre, det være sig familie, modstandsfolk, nazister m.fl. Det er personlige betragtninger, forhåbentlig ikke for private, men på den anden side heller ikke noget generationsudsagn. Det er mine egne oplevelser fra besættelsestiden i Kolding, i det miljø, som jeg levede i.

Tit og ofte har jeg været ude for, at når gamle modstandsfolk taler til helt unge om den tid, så kan det knibe for de unge helt at forstå, hvordan livet var dengang. De kan ikke umiddelbart overtage al den snak om 'gamle dage'. Og sådan har det vel altid været.

Den 9. april 1940 har jeg en tydelig personlig erindring om. Min far sendte mig om morgenen af sted efter aviser. Kiosken, *Politikens Telegramhal*, lå mindre end hundrede meter fra, hvor vi boede. Jeg kom først hjem ved middagstid, fordi jeg i tre-fire timer stod på et gadehjørne og kiggede på tyske militærkøretøjer, der i en ubrudt strøm kørte nordpå.

Tysk militærorkester spiller på Akseltorv. Foto: N. Lisberg.

Først, da der blev en lille pause, lykkedes det mig at smutte over og få købt aviserne.

Næste erindringsglimt: Tyske soldater på march gennem byen med orkester og sang. Det skete nogle gange i løbet af 1940 og 1941. Det var vist for at gøre sig populære. Jeg husker stumper af sange, jeg fandt så interessante, at jeg skrålede med på dem oppe på vores altan: "Gedadalla déhussasa" – det var klangfuldt og spændende – og blev efterfulgt af nogle almene linjer om årets gang: "Es geht alles vorüber, es geht alles vorbei – doch nach jedem November, kommt's wieder ein Mai".

Jeg hørte også sangen med "Denn wir fahren gegen England".

På en eller anden måde må jeg have fået fat på, at der var noget, der hed Algang og Alsang, selvom jeg ikke ved hvordan. Min familie deltog ikke i disse arrangementer. Men i sommeren 1941 underholdt jeg livligt familien med fremvisning af min algang med Stauning, lige indtil det ikke længere morede de voksne.

1. april 1942 begyndte jeg at gå i skole. I en blandet drenge- og pigeklasse, hvilket vistnok dengang var en smule avanceret. Fra 3.

klasse var jeg atter i en ren drengeklasse. Efterhånden som tyskerne beslaglagde skoler, skiftede min klasse fra det ene undervisningssted til det andet. Vi var på en meget kort gæstevisit på Kolding Højere Almenskole (gymnasiet), efter at Drengeskolen var overtaget af tyskerne. Så var vi nogle måneder i et lokale i "Kvindernes Bygning", og de sidste to år cirka blev vi undervist i KFUKs hus tæt ved åen. Først i oktober 1945 var Drengeskolen igen klar til at være rammen om vores undervisning.

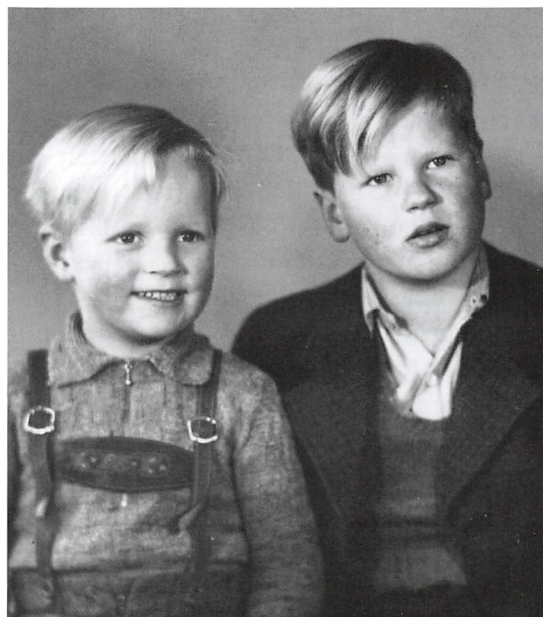
Efterhånden blev jeg klar over, at der var forskellige opfattelser af "national holdning", også i vores lille by. Vi skiftede købmand. I stedet for 100 m, fik vi 500 m til købmanden. Vi børn forstod ikke, hvorfor vi ikke mere måtte gå over til den nærmeste, men min far ville altså ikke have det. Efter krigen fik vi at vide, at han syntes, der var alt for mange tyskere i butikken. Efter at familien, der bestod af 10 mennesker, var holdt op med at handle der, forsøgte købmanden at vinde far tilbage som kunde ved at tilbyde ham en kasse førkrigs-cigarer, men far havde så – med en vis tilfredsstillelse – forklaret ham, at han syntes, det var svært at blive betjent, fordi alle disse tyskere stod i vejen. Den nye købmand var endnu flinkere til at give bolcher, når vi hentede varer, så vi var ikke kedede af, at turen var længere.

I huset, hvor vi boede, var der i stueetagen en vinhandel. Vinhandleren var meget børnefjendsk, og vi blev ofte skældt ud af ham, når vi legede i gården. Min far bad os altid om at være høflige og ordentlige over for ham. Vi kunne ikke forstå, at far tilsyneladende var bange for denne utiltalende mand, men grunden var, at manden var tyskvenlig og havde

mange officerer som kunder. Min far ønskede ikke at komme i fokus, fordi han på det tidspunkt var gået ind i Modstandsbevægelsen.

Vinhandleren var som sagt ikke begejstret for børn i gården. En gang røg en af hans ruder, en 2-3 m² stor rude til hans bagkontor under fodboldspil en søndag eftermiddag. Vores meget venlige genbo, glarmesteren, klarede, trods det specielle tidspunkt, straks at sætte en ny i. Et halvt år senere, da vi igen spillede fodbold i gården, kom vinhandleren ud og skældte ud og gjorde opmærksom på, at han rigtignok havde opdaget, at der var blevet sat en ny rude i. Den gamle havde faktisk også været meget snavset!

I sommeren 1943 kom min far en aften hjem med bukserne revet itu og et frisk hundebid i benet. Han havde været på sygebesøg,

Kjeld og Palle Rossen fotograferet foråret 1945.

og som altid foregik det på cykel. Han fik først bil i 1946 som 55-årig. Mens han kom cyklende, blev han overfaldet af en schæferhund, som blev luftet af sin herre, en tysk officer. Han havde mistet kontrollen over hunden, og min far var blevet væltet og cyklen ødelagt. Officeren var en gentleman, der straks tilbød at betale for alle skader. Min fars holdning var, at man som dansker ikke kunne modtage noget selv fra en hæderlig tysker, så han insisterede på, at han ikke ville have noget. Men han anerkendte, at manden var en gentleman. Omtrent samtidig formoder jeg, at han gik ind i Modstandsbevægelsen.

En klar septemberdag i 1943 var der fire forretningsvinduer på min skolevej, der var blevet smadret. Ukendte personer havde kastet mursten ind gennem vinduerne for at markere, at her holdt unationale elementer til. Om flere af disse butiksejere vidste alle – også vi børn – at de handlede med tyskerne, men en af disse mursten gjorde min far rasende. Den var havnet i vinduet hos familiens cykelhandler, en efter mine børnebegreber både venlig og gammel mand. Han har vel været en 40-45 år. Manden var tysk og havde ikke fået dansk statsborgerskab, før krigen kom, og han var ikke nazist. Jeg har en fornemmelse af, at min far havde hjulpet ham med en lægeerklæring, da tyskerne ville indkalde ham til tysk krigstjeneste. Far syntes, at det var noget svineri, at stenkasterne ikke var bedre orienteret om hans holdning. Han brød sig ikke om blind terror. Et andet af ofrene, en boghandler, reagerede anderledes end de andre. Han satte en stor annonce i avisen: ”Den person, der har efterladt en mursten i mit butiksvindue, kan mod betaling af en passende erstatning afhente denne”.

Samme år havde min far sammen med en kollega forsøgt at få lægeforeningen i Kolding til at rette henvendelse til de tyske myndigheder, hvori man tilbød – på baggrund af de cirkulerende rygter – at foretage en gratis undersøgelse af de hygiejniske og ernæringsmæssige forhold i arresten. Forslaget fik kun de to stemmer og var vel heller ikke taktisk klogt af en mand, der var ved at gå ind i Modstandsbevægelsen. Det var udsprunget af en national holdning, der absolut skulle markeres, men kunne naturligvis ikke have betydning som andet end drilleri. Senere lærte han at gå mere stille med dørene.

Jeg har en del erindringer om tiden omkring den 29. august 1943. Vi boede i et sommerhus tre km fra byen, men jeg passede min skole og var ofte i byen. Tilbragte i øvrigt en stor del af min tid på Grüns Badeanstalt i Strandhuse, da jeg var en ivrig svømmer. En dag lå vi nogle knægte derude og fremsagde spottevers om nazisternes topfolk – nedsunket gods fra de voksnes poetiske overskudslager: ”Først så tar vi Himmler ved hans ene ben, og så tar vi Göring og slår ham med en sten. Så hænger vi dem begge op i en strop ved siden af von Ribbentrop”. Et andet, som vi var særlig glade for på grund af dets uartighed, lød: ”og så lægger vi en bombe under Hitlers bare rumpe”.

Pludselig vælder der en stor sort røgmasse op inde på havnen, vel en kilometer i luftlinie derfra. Det var en påsat brand i Eksportstaldene, der startede urolighederne. Vi fulgte ivrigt de voksnes diskussion af situationen, selvom der ikke var nogen, der anede, hvad det egentlig drejede sig om. Da jeg kom hjem til sommerhuset, kom min bror hjem fra byen og berettede, at han havde set en ung dansker

Røgskyen efter sabotagen på Kreaturstaldene på Kolding Havn 23. august 1943. Foto: Kaj Baagøe.

løbe med blodet dryppende ned over hovedet.

På selve dagen, den 29. august, hørte vi meget radio og lyttede til politiet, der med højtalervogne kørte rundt og gav direktiver til befolkningen. Indimellem gik jeg på gaden og skrev bilnumre. Det var let, for der var ikke ret mange biler, men jeg fik et problem. Jeg forstod ikke, hvad betegnelsen DK bagpå en bil betød. Kort efter blev der indført *Ausweispligt* for alle danskere over 16 år. Man skulle forevise legitimationskort med foto. Tyskerne havde opstillet en kontrolpost på Fynsvej, som vi skulle passere på vej ind til byen. Jeg

var meget skuffet over, at ingen interesserede sig for at kontrollere mig.

I dag ved jeg ikke, hvilke informationskanaler vi børn havde, men vi vidste forbløffende meget. Vi kunne gå og snakke om, hvem der handlede med tyskerne, og vi kunne midt i september 1943 snakke om, at nu måtte de og de jøder, der havde forretning i Jernbanegade da snart bringe sig i sikkerhed. Først 14 dage senere kom aktionen mod dem, og da var de alle godt af vejen.

I sommeren 1944 blev vi søskende med dags varsel sendt på ferie, to piger til min tante i Hobro, og tre drenge til min onkel i

Aabenraa. Vi anede naturligvis ikke hvorfor. Sagen var, at mine forældre i de dage skulle have en nordmand boende, som var sprunget af et tog et sted syd for byen på vej til tysk koncentrationslejr. Han havde været så heldig, at den bonde, som han henvendte sig til, var nationalt sindet og hjalp ham (naboen var nazist). Ad forskellige kanaler fandt man frem til min far, og så var det naturligvis vigtigt, at vi nysgerrige unger var på lang afstand. Nogle dage efter blev nordmanden sat i toget til København, hvorfra han kom videre til Sverige. Min storebror, der netop var blevet student, skulle ledsage "sin døvstumme onkel" på rejsen.

Vi var tit i beskyttelsesrum under krigen. Når sirenerne hylede, skulle vi ufortøvet begive os ned i kælderen, hvis vinduer var til-dækket med sandsække. Ofte var vi børn næsten ikke til at vække og måtte bæres derned. Andre gange gav opholdet en kærkommen lejlighed til at læse videre i den spændende bog, man var i gang med. Jeg husker således stadig tydeligt, at jeg læste "Drengene fra Mafeking" færdig en nat i beskyttelsesrummet.

Min far forlod os, når der var luftalarm, han tog op til Solarhuset på Haderslevvej til en eller anden vagt- eller observatørtjeneste. En nat i september 1944 lød der et ordentligt brag, mens vi sad i kælderen. Ét eller andet havde ramt tæt på os. Nogle minutter senere dukkede far op i blå uniform. Han ville lige sikre sig, at det ikke var vores hus, der var ramt. Det viste sig at være Kolding Folkeblad i nr. 35, der var blevet ramt af Schalburgtage, en aktion, udført af tyskerhåndlangere, som i ly af luftalarmen sprængte generende virksomheder i luften. Tre mennesker blev dræbt, redaktør Therkilsen, redaktørens 17-årige dat-

ter og portneren Gejlager, en af de mange rare mænd i min barndom (jeg er født i Folkebladets bygning). Vi boede selv i nr. 29. Et par uger efter var der en mindre eksplosion i det konservative dagblad Jydske Tidende/Kolding Avis skråt over for vores hus.

I november 1944 fik vi os en ordentlig forskrækkelse. En aften, vi sad og hyggede os i dagligstuen, buldrede det ved 20.30 tiden på døren. *Geheime Staatspolizei!* blev der brølet. Vi var skrækslagne. Vi børn blev siddende i stuen og foretog os ingenting. Min mor løb på WC, og far ringede til Vagtværnet, der havde afløst politiet, der som bekendt blev sat ud af spillet den 19. september samme år. Vagtværnet lovede at sende en patrulje forbi, men var ikke sikker på, at det kunne gøre noget. Derefter var min far nødt til at lukke op. De uniformerede mænd skyndte sig ovenpå og interesserede sig udelukkende for ingeniør Poulsens værelse. Det var vores logerende, der havde overtaget min storebrors værelse, efter at han var begyndt at studere på universitetet i Aarhus. Kort efter gik Gestapofolkene. Først efter krigen fik jeg fornemmelse af sammenhængen, som heller ikke min far dengang kendte. "Gæsterne" var danske modstandsfolk i tyske uniformer. De ville sikre sig, at der ikke lå kompromitterende materiale på ingeniørens værelse, da denne netop var arresteret af tyskerne. Et par dage efter kom det rigtige Gestapo, og min far viste dem værelset. I et skab lå der en skotøjsæske med det, som vi spejdere kaldte "wood craft", dvs. diverse ting samlet i naturen, bl.a. et egeblad med galde og uglegylp. Tyskerne var meget optaget af disse underlige klumper af uglegylp og afviste min fars forklaringer om naturting af interesse for spejdere. "*Das nehmen wir*

mit", erklærede officeren højtideligt. Senere har jeg fået at vide, at uglegylp kan have en vis lighed med plastisk sprængstof.

Den 8. januar 1945 blev min far arresteret af tyskerne. Det skete på gaden foran vores hus ved middagstid. Der stod nogle mænd ved indgangen, en af dem var hans patient, og far spurgte ham, om hans kone nu var syg igen. "Dr. Rossen, vi kommer for at arrestere Dem!" lød svaret fra den forlegne stikker. Ved retssagen efter krigen hævdede han, at han havde deltaget i denne arrestation for at sikre, at hans læge ikke led overlast. Min far spurgte, om han ikke lige kunne gå op og fortælle min mor, at han var tvunget til at gå med på Staldgården. "Nej", lød svaret. I det samme kom en adjunkt fra Kolding Højere Alménskole gående, min storebrors engelsklærer, og til ham sagde min far: "Hr. Thykier, kan De ikke sige til min kone, at jeg ikke kommer til frokost". Så blev også han arresteret og ført til Gestapos hovedkvarter på Staldgården. De blev anbragt i Celle II, opholdsstedet for fanger, der ventede på at komme i forhør. Den sagesløse adjunkt var noget oprevet over den uventede tilbageholdelse, men fik ingen trøst af de djærve medfanger, da han udtrykte sin bekymring. "Du kommer sgu'tte ud den første måned", sagde en af dem til ham. Han kom dog fri den samme aften.

Så så vi ikke min far før den 5. maj om aftenen, men af praktiske grunde vælger jeg her at berette om hans tid i tysk fangenskab, selvom det ikke er selvoplevet, men først blev en del af mit tidsbillede, da han efter krigen fortalte dele af sine oplevelser. De mest ubehagelige ting har vi aldrig hørt om. Dette er vist karakteristisk for mange modstandsfolk.

Han var indsat i Kolding Arrest indtil mid-

Læge Einar Rossen øverst til højre fotograferet i sommeren 1945.

ten af marts og blev så overført til Frøslevlejren. I den første tid var han jævnligt til forhør hos Gestapo. Forhørene var ubehagelige. Tyskerne lod som om de vidste alt, og far anede ikke, hvor meget de vidste, så han valgte at spille dum og naiv. Han forsøgte at forklare tyskerne, at han som god dansker ikke kunne hænge landsmænd ud, ligesom han gik ud fra, at Gestapochefen som en god tysker nok heller ikke ville røbe sine kammerater. Ved nogle forhør forsøgte man sig med venlighed. En gang bød man min far en cigar. Han havde den uvane at lægge tændstikken tilbage i æsken efter brug, og ved denne lejlighed blussede de andre tændstikker op. Forhørslederen for sammen og skreg "sabotage".

Min far fremhævede altid, når han fortalte om det, at han den dag var glad for, at han kunne beherske sin ansigtsmuskulatur.

Ved andre forhør brugte man trusler, som han, der ikke kunne meget tysk, siden kunne gengive med perfekt formulering. Eller man brugte slående argumenter, som han aldrig talte om. Men vi undrede os over, at han i sommeren 45 måtte have gebis. En mere infam form for pres blev han udsat for på en køretur. De kørte ikke som sædvanlig til arresten, men ud ad landevejen mod Vejle. Da presset blev så stort, at han ikke kunne holde det ud, tog han initiativet og sagde: "Jeg har sagt det, jeg vil sige. Hvis De vil skyde mig, så gør det nu!" De kørte et par km længere frem, vendte om og kørte så til arresten. Hvis min far var blevet offer for et clearingmord, ville jeg ikke have haft den viden, jeg har og garanteret have haft en helt anden identitetsfornemmelse.

Opholdet i det tyske fængsel i Kolding var på sin vis relativt behageligt – sammenlignet med Frøslevlejren, hvor der var meget mindre plads – fordi min far kunne spille på sit lokalkendskab og udnytte det forhold, at tyskerne godt vidste, at krigen var tabt. Han fortalte muntre historier om de små puds, de kunne spille tyskerne. Tyskernes læge var ikke særlig dygtig, men da han selv var klar over det, blev min far ofte inddraget som rådgiver. En gang var han med den tyske lægeovre på Sct Hedvigsøstrenes Klinik, der lå lige over for arresthuset. Han skulle tage stilling til en dames sygdomstilfælde. Det var en overlægefrue fra Haderslev, som han havde haft illegalt samarbejde med. Efter undersøgelsen kom han med den konklusion over for de tyske myndigheder, at han ikke forstod,

hvorfor man ville tilbageholde hende, da hun tydeligt var dødssyg af kræft. Hun blev faktisk løsladt få dage senere – og levede i adskillige år efter krigen!

En anden gang fik en af hans cellekammerater symptomer på mavesår – han var blevet godt instrueret – og min fars tilbud til lægen var, at han kunne kurere manden uden udgift for den tyske værnemagt. Så han skrev en seddel til en af sine patienter, en bagermester, og bad ham sende et franskbrød og et pund smør til arresten – om dagen. Det skete så. En tysk vagtmand, der var klar over, at krigen var tabt, og som ikke kunne være med til det tyskerne stod for, blev jævnlige sendt på apoteket og fik altid at vide, at han skulle bede om "Mundwasser". På den måde fik fangerne en halv flaske snaps ind i cellen.

Alt dette holdt op, da han kom til Frøslevlejren. Her var der overfyldt og ingen mulighed for kontakt ud af lejren. Det gode kammeratskab blev altid fremhævet i beretningerne herfra, men overbelægningsen sled på nerverne.

Min mor var altså alene med fem børn fra januar til maj 1945. Men den solidaritet, der var opstået i befolkningen, kunne mærkes positivt. En dag kom der en lokal læge med et pengebeløb. Han beklagede, at han ikke kom på lægeforeningens vegne, men en kreds af kolleger ville gerne hjælpe hende gennem den vanskelige tid. I april, hvor man ikke vidste, om krigen kom til Danmark, kom en ukendt mand ind og tilbød min mor, at hun kunne bo med os i et sommerhus på Binderup Strand.

Derfor kom jeg til at tilbringe tiden fra 13. april til 7. maj under særlige omstændigheder. Vi havde en meget fri og dejlig forårstid

ved stranden ud mod Lillebælt. Min søster og jeg havde til opgave at købe ind i Bjert Brugs, der lå et par km fra, hvor vi boede. Vi skrålede og sang, når vi udførte dette hverv. En dag kom vi hjem og fortalte, at vi havde hørt radio, og at vi havde hørt, at Hitler var død. Ved den lejlighed hørte jeg for første gang navnet Dönitz, den mand som var Hitlers efterfølger. Det var nyheder at komme hjem med. Få dage senere kom meddelelsen i radioen, at de tyske tropper havde kapitulert. Der boede vel kun en 6-7 danske familier derude ved stranden på det tidspunkt, men vi fandt hurtigt sammen og gav vores glæde frit løb. Den aften skældte jeg i øvrigt min mor

ud. Hun græd – og det kunne jeg slet ikke forstå. Stemningen den aften i disse særlige omgivelser var uforglemmelig. Vi vidste alle, at nu var krigen forbi, en glæde og lettelse greb os.

Dagen efter fik jeg til opgave at få fat i en vognmand, så vi kunne komme ind og hente far. Jeg var rævestolt, men det var faktisk også vanskeligt at få fat i en, der kunne køre os til byen. Da vi kom ind til Kolding, måtte vi vente længe, før de tre busser fra Frøslev nåede frem. Vi stod på Akseltorv, der var overfyldt, og jubelen var enorm, Med barnlig stolthed syntes jeg, at de klappede mere af min far end af de andre.

Fru Ruth Rossen omgivet af børn og nær familie samt et finnebarn, foråret 1945.